

Misiewicz, Krzysztof

Larnaksy tanagryjskie

Studia Archeologiczne 2, 81-86

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LARNAKSY TANAGRYJSKIE

W okresie wczesnominojskim (2800-2000 r. p.n.e.) i średniominojskim (2000-1550 r. p.n.e.) pojawiają się na Krecie pochówki w trumnach glinianych, w kształcie wanny lub skrzyni, zwanych larnaksami. Od okresu późnominojskiego II (1450-1400 r. p.n.e.), ten sposób grzebania zmarłych staje się powszechny i larnaksy są wówczas spotykane na terenie prawie wszystkich badanych cmentarzysk we wschodniej i środkowej części wyspy. Ogółem znany około 500 zabytków tego rodzaju z terenu Krety. Większość z nich jest nie zdobiona, niektóre mają dekorację pasową lub w formie nieregularnych płam, a tylko nieliczne dekorowane są motywami geometrycznymi. Obok tych motywów często występują spirale, rogi sakralne i podwójny topór. Do wyjątków należą natomiast larnaksy zdobione scenami morskimi lub figuralnymi. Znany tylko cztery sarkofagi gliniane dekorowane w ten sposób: larnaks z Zafer Papoura z okresu późnominojskiego III (1400-1100 r. p.n.e.), sarkofag z Nirou Chani, sarkofag z Episkopai i larnaks z Palaikastro¹. Powszechnie znany jest także słynny sarkofag z Hagia Triada, ale należy go zaliczyć do innej kategorii zabytków, także ze względu na materiał.

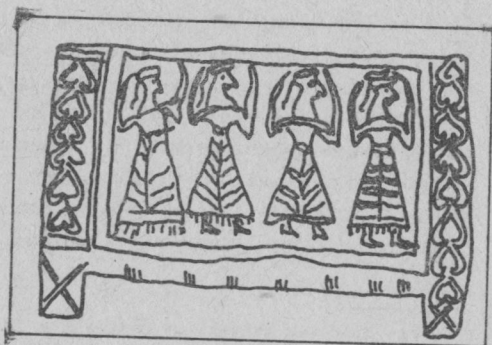
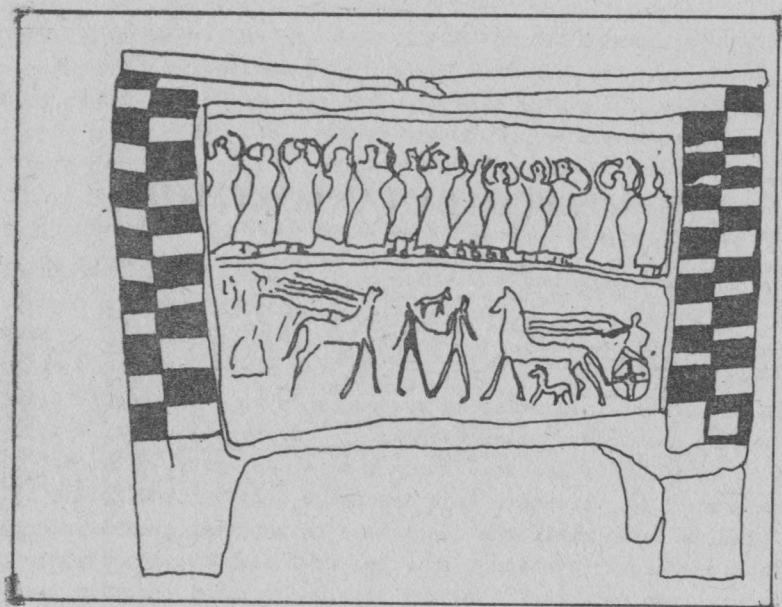
Poza Kretą larnaksy występują na terenie wysp cykladzkich, gdzie jednak nie były tak powszechnie stosowane jak na Krecie, a i tam również dekoracja figuralna była wyjątkiem.

Z terenu Grecji Kontynentalnej do niedawna znano tylko kilka larnaksów, z których większość pochodziła z Peloponezu. Znaleziono między innymi dwa larnaksy z okresu późnohelladzkiego III (1425-1100 r. p.n.e.) na terenie cmentarzyska w Aghios Kosmas². Larnaksy te służyły prawdopodobnie do pochówków dziecięcych. Trzy fragmenty larnaksów odkryto podczas badań na nekropoli Ismenion w pobliżu Teb w Beocji³. Przeważał więc pogląd, iż na terenie Grecji lądowej zwłoki kładziono bezpośrednio do grobu, a w grobach komorowych używano mar drewnianych, które nie zachowały się z powodu

¹ Wg Mylonasa zabytki te stanowią przejaw sztuki Krety po inwazji mykeńskiej. Patrz G.E. Mylonas, Mycenaean Greeks and Minoan - Mycenaean Relations, "Archeology" IX, 1956, s. 273-279.

² G.E. Mylonas, Aghios Kosmas, An Early Bronze Settlement and cemetery in Attica, Princeton 1959.

³ N. Franklas, T. Spyropoulos, Archaiotes Mikenaikes Boiotias, AD 24:B1 (1969), s. 173-187.

Rys. 1. Sarkofagi ze stanowisk Dendron i Gefyra koło Tanagry (1300-1200 r. p.n.e.). Obecnie w Muzeum Archeologicznym w Tebach. Według T.G. Spyropoulosa, Mycenaean Tanagra, "Archaeology" 25:3 (1972), s. 78-81, ryc. 2,3,4.

nietrwałości materiału. Była to opinia zasugerowana przez Perssona, który odkrył podczas wykopalisk w Dendra pozostałości mar tego rodzaju⁴.

Na terenie Grecji lądowej znano jednak larnaksy typu wannowego. Kilka tego rodzaju przedmiotów znaleziono w Pylos (w tym jeden egzemplarz polichromowany⁵). Nawet po odkryciu larnaksów na nekropoli w Mykenach powszechnie panowała opinia, że stosowanie ich jako trumien nie było na większą skalę rozpowszechnione w mykeńskim obrzędzie pogrzebowym.

Dopiero przypadkowe odkrycia pozwoliły nieco inaczej naświetlić tę sprawę. Od 1946 r. zaczęły się pojawiać na aukcjach w Bazylei larnaksy zdobione scenami figuralnymi, pochodzące z wykopalisk rabunkowych na terenie Grecji. Według informacji katalogowych miały one pochodzić z okolic Aten. W 1965 r. E. Vermeule udowodniła, że wszystkie te zabytki pochodziły z miejscowości Bratsi w okolicach Tanagry w Beocji⁶. W 1950 r., podczas budowy lotniska między Schimotari a Tanagrą, odkryto przypadkowo groby komorowe z okresu późnohelladzkiego III (13000-1200 r. p.n.e.) zawierające bardzo bogate wyposażenie, między innymi larnaksy. Od tego czasu prowadzone są, pod kierunkiem prof. Spyropoulosa, wykopaliska w pobliżu Tanagry.

W czasie prac archeologicznych odkryto na nekropolach Bratsi, Gefyry i Dendron około 250 grobów komorowych, z których wiele było zachowanych w stanie nienaruszonym. Stwierdzono, że razem ze zmarłymi złożono do grobu duże ilości ceramiki, idole, biżuterię, broń. W kilkudziesięciu wypadkach odkryto larnaksy złożone po kilka w pojedynczych grobach. Siedemnaście najlepiej zachowanych larnaksów wystawiono w Muzeum Archeologicznym w Tebach. Podczas pobytu w Beocji w 1975 r. miałem możliwość zapoznania się z nimi. Kontakt z zabytkami był w tym wypadku szczególnie cenny, ponieważ tylko nieliczne larnaksy tanagryjskie zostały do tej pory opublikowane.

Większość wystawionych larnaksów to sarkofagi typu skrzynkowego o wymiarach: 0,5 x 0,5 x 0,5 m lub 0,5 x 0,8 x 1,3 m. Jak widać na przykładzie kilku kompletnie zachowanych egzemplarzy, sarkofagi z Tanagry miały płaskie pokrywy zdobione na narożach figurkami ptaków siedzących na płaskich, okrągłych dyskach. Poza tym larnaksy były zdobione malowanymi na naturalnym tle gliny scenami figuralnymi. Ich tematyka związana jest z obrzędami sepulkralnymi: składanie zmarłego do grobu, opłakiwanie zmarłego, sceny z igrzysk pogrzebowych. Przedstawienia te są malowane na dłuższych bokach larnaksów, na krótszych bokach natomiast występują pojedyncze postacie lub symbole kultowe: podwójny topór, rogi sakralne, dyski z wstęgami. Bardzo częste są także motywy spirali i ukośnego krzyża. W scenach przedstawionych na sarkofagach występują postacie charakteryzujące się dużą różno-

⁴ A.W. Persson, *New Tombs At Dendra Near Midea*, Lund 1942.

⁵ C. Blegen, *The Palace of Nestor, Excavations of 1955*, *AJA* LX, 1956, s. 95-101; S. Marinatos, *Anaskafai en Pilo*, "Praktika" 1953 (1956), s. 238-250.

⁶ E. Vermeule, *Painted Mycenaean Larnaks*, *JHS* 85 (1965), s. 123-148.

rodnością stroju, w wielu wypadkach są one ukazane w ruchu. Widz odczuwa sceny na sarkofagach jako obrazy pełne ekspresji.

Analiza przedstawień na sarkofagach z Tanagry dostarcza wiele cennego materiału do badań nad kultem i zwyczajami pogrzebowymi Grecji mykeńskiej. Niektóre z nich są jakby ilustracją do poematów Homera. Tak np. na jednym z lepiej zachowanych larnaksów wyobrażona jest scena składania zmarłego do grobu. W centrum owej sceny ukazany jest zmarły na marach w otoczeniu kapłanek i płaczących kobiet ubranych w typowe stroje mykeńskie; w głębi wyobrażono postacie wojowników. Całość przedstawienia charakteryzuje się dużym poczuciem rytmu, który podkreślają malowane na przemian postacie czarne i czerwone. Na drugim boku tego larnaksu namalowano scenę z igrysk odbywających się prawdopodobnie bezpośrednio po pogrzebie. Przedstawiono tu walkę na miecze, wyścigu rydwanów i scenę z polowania. Przedstawienie to bywa interpretowane jako malarski opis czynów zmarłego. Mogłoby to oznaczać, że zmarły zajmował poważne miejsce w społeczeństwie, o czym dodatkowo świadczą bogate dary złożone w grobie, gdzie znaleziono sarkofag.

Na innym z larnaksów wyobrażono scenę "tauromachii", jedyne znane do tej pory przedstawienie tego typu na lądzie greckim. W centrum sceny ukazano postać trzymającą dwa byki za rogi, obok przedstawiono trzy inne byki i schematycznie zaznaczone postacie akrobatów wykonujących ewolucje ponad grzbietami zwierząt. Górną partię tej sceny wypełnia fryz biegnących czarnych i czerwonych jeleni i postać przebijająca mieczem gardło jednego ze zwierząt. Scena ta może kryć w sobie dodatkowe treści; jeżeli bowiem będziemy dopatrywali się w niej obrazów z życia zmarłego, to trzeba przyjąć, że artysta przedstawił je w sposób umowny, chcąc zasygnalizować jego liczne trofea myśliwskie czy umiejętności ujarzmania zwierząt. Równie dobrze jednak cena ta może mieć inne, głębsze znaczenie kultowe.

Częstymi tematami przedstawień na omawianych larnaksach są też obrzędy kultowe: modlitwy, procesje, tańce. Na uwagę zasługuje ukazana na jednym z sarkofagów scena związana z kultem betyli. Przedstawiono tu kapłana w specjalnym stroju i nakryciu głowy, opierającego się ręką na kolumnie. Z drugiej strony występuje postać demona, również wspartego na tej samej kolumnie. Najprawdopodobniej chciano w ten sposób zaznaczyć symbolicznie kontakt między człowiekiem, w tym wypadku kapłanem, a bóstwem za pośrednictwem betyla, który był przedmiotem kultu. Na bardzo dobrze zachowanym sarkofagu przedstawiono scenę procesyjną. Na jednej ścianie namalowano postacie kapłanów w skórach, na drugiej zaś takie same postacie w maskach wyobrażających głowy byków i kozłów.

Wszystkie sceny związane bezpośrednio z obrzędami kultowymi zawierają bardzo dużo szczegółów, które pozwalają na rozszerzenie naszej wiedzy o wierzeniach i praktykach religijnych Grecji mykeńskiej. Zachowały się na powierzchni larnaksów wyobrażenia kapłanek i kapłanów w rytualnych strojach. Obserwujemy układ rąk przy modlitwach, naczynia kultowe używane podczas procesji rytualnych i libacji pogrzebowych. Wśród tych scen wys-

tępuje także wiele symboli kultowych, dotychczas nie znanych, z terenu Grecji, np. bardzo często przedstawiane wyobrażenie okrągłego dysku unoszącego się w powietrzu, niekiedy z zaznaczonym pękiem wstęg. Bardzo prawdopodobne jest, że w ten sposób starano się zaznaczyć obecność bóstwa podczas modlitwy czy procesji.

Wielokrotnie występują także na larnaksach postacie uskrzydłonych zwierząt, najczęściej byków i jeleni. Najciekawsze jednak z tej serii przedstawień wydaje się wyobrażenie uskrzydłonego konia adorowanego przez liczne postacie męskie i kobiece.

Niektóre sceny z larnaksów tanagryjskich są bardzo trudne do interpretacji, ze względu na brak analogii z terenów objętych zasięgiem kultury egejskiej.

Larnaksy wykonane zostały z miejscowej gliny, co potwierdziły badania przeprowadzone w Muzeum of Fine Arts w Bostonie. Sarkofagi zdobiono, podobnie jak pochodzącą z tego okresu ceramikę naczyniową, kolorem czarnym i czerwonym na naturalnym, jasnym tle gliny. Po wygładzeniu powierzchni sarkofagu pokrywano ją rozrzedzoną gliną, a po wyschnięciu malowano farbą czarną i czerwoną, następnie zaś całość wypalano. Pozwalało to na uzyskanie trwałego, nie zacierającego się łatwo rysunku.

Ze względu na różnice w technice przedstawiania postaci, malowidła na larnaksach z Tanagry można podzielić na dwie grupy: jedną - w której postacie są zaznaczone schematycznie i całkowicie wypełnione kolorem czarnym lub czerwonym, i drugą, - w której zaznaczano tylko kontur postaci. W pierwszym wypadku sceny są bardzo rozbudowane i styl ten opatrzone mianem stylu kontynuacyjnego. Druga natomiast grupa przedstawień charakteryzuje się dużą dokładnością w oddaniu szczegółów stroju, a nawet tendencją do zaznaczania rysów twarzy. Podczas dokładnej analizy scen na larnaksach archeolodzy greccy próbowali wydzielić nawet sarkofagi zdobione ręką tego samego autora.

Znalezienie takiego zespołu larnaksów zdobionych na terenie Grecji Kontynentalnej świadczy o rozpowszechnianiu się tego rodzaju pochówków pod koniec epoki brązu. Wiele dyskusji wywołuje sprawa pochodzenia takiego sposobu grzebania zmarłych i zagadnienie dróg, jakimi dostał się on na teren Grecji. Znalezienie larnaksów w okolicach Tanagry, która pod koniec epoki brązu była ważnym Ośrodkiem w Beocji, utrzymującym kontakty ze światem zewnętrznym (Kretą, wyspami cykladzkimi i Azją Mniejszą), jest argumentem przemawiającym za możliwością wpływów z zewnątrz. Należy jednak zauważyć, że bogactwo, różnorodność i odmienność dekoracji na larnaksach, która jest w tym wypadku o wiele bogatsza od późnominojskiej, świadczy o tym, iż zapożyczony ewentualnie sposób grzebania zmarłych i dekoracji trumien zaczął się rozwijać na lądzie bardzo dynamicznie i przewyższył swój pierwowzór. To z kolei świadczy o znaczeniu i prężności kulturalnej Beocji pod koniec epoki brązu, ujawniającej się w wielu dziedzinach twórczości.

Warto także podkreślić dużą rolę i znaczenie zabytków, jakimi są larnaksy z Tanagry dla ogólnego obrazu rozwoju sztuki greckiej. Pod względem

artystycznym bowiem przedstawienia na larnaksach tanagryjskich stanowią pomost między malarstwem ściennym i wazowym. W tym wypadku potwierdza się jeszcze raz teoria o wzajemnym czerpaniu i przetwarzaniu motywów z malarstwa ściennego przez malarstwo wazowe (np. w scenie "tauromachii"). Rodzaj narracji, ukazanie naturalnego tła, wiąże przedstawienia na larnaksach z malarstwem ściennym. Technika wykonania, oszczędność barw, zbliża je z kolei do malarstwa wazowego.

Ważnym elementem jest także wprowadzenie przy dekoracji larnaksów z Tanagry nowego sposobu przedstawiania postaci ludzkiej, szczególnie postaci zmarłego. Sposób ten jest później powszechnie stosowany w malarstwie wazowym okresu geometrycznego (podobne postacie występują np. na wazach dyplonńskich). Dzięki temu larnaksy nabierają szczególnej wagi i stanowią tak cenny i godny uwagi zespół zabytków, będący kolejnym ogniwem łączącym sztukę Grecji mykeńskiej ze sztuką grecką okresu geometrycznego.